

УДК 338.124.4

А. В. Ігнатенко,
директор ПНВП "Київекономцентр" Академії будівництва України,
д. е. н., професор, академік, Українська технологічна академія
О. І. Харченко,
віце-президент будівельної асоціації України,
к. е. н., доцент, Університет економіки та права "КРОК"

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТІЛЬНОСТІ

У статті детально розглянуто проблеми інноваційного розвитку України, здійснено оцінку поточного інноваційного потенціалу України, визначено роль держави в його реалізації.

In the article problems of innovative development of Ukraine are in detail considered, the estimation of current innovative potential of Ukraine is carried out, the role of state in its realisation is defined.

*Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, фінансова криза.
Key words: innovation, innovative development, financial crisis.*

ВСТУП

Світова фінансова криза змушує економіки різних країн адаптуватися до нових умов економічного існування шляхом прийняття таких економічних заходів, як оптимізація бюджетних витрат і коректування джерел доходів, зміна податкового режиму, перегляд середньострокових і довгострокових планів соціально-економічного розвитку (і відповідних інвестиційних пріоритетів), а також прийняття ряду інших "оздоровчих" заходів.

В умовах фінансової кризи проблеми економіки (на всіх її рівнях) ще більш активно обговорюються відомими представниками фінансового світу (вченими, політиками, чиновниками державних і муніципальних економічних відомств, бізнесменами). На громадських зустрічах і заходах вони підводять підсумки минулих періодів, дають оцінку сучасному стану справ у економіці, виробляють основні напрями з оптимального виводу світової економіки з кризового стану (з окремими ознаками стагфляції), покращення існуючих макроекономічних показників. Враховуючи також той факт, що керівництво країни не планує відмовлятися від нового інноваційного шляху розвитку української економіки, однією з найважливіших задач у найближчі роки буде відновлення і підвищення якості інвестиційного клімату України.

Проблеми, пов'язані з розвитком інвестиційних процесів у економіці, мобілізацією фінансових ресурсів для активізації інноваційної діяльності, розглядалися з різних сторін ученими-економістами: Л.І. Абалкіним, О.С. Власюком, Дж. Гелбрейтом, С.Ю. Глаз'євим, М.П. Денисенко, Дж. Кейнсом, В.И. Кириленко, Д.С. Львовим, А.І. Сухоруковим, М. Фрідменом, И. Шумпетером, К. Эрроу та іншими. Проте дослідження проблем переходу до сталого розвитку останнім часом отримали но-

вий імпульс під впливом всеосяжних наслідків глобальної фінансово-економічної кризи. Серед авторів, які працюють у цьому напрямі, можна відзначити В.М. Гесця, А.В. Гудкова, М.П. Денисенка, О.А. Кириченка, В. Е. Новицького, Ю. М. Пахомова, В.Я. Шевчука.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є проведення загального теоретичного аналізу особливостей інноваційного розвитку України в умовах кризи, тобто в умовах, коли пошук джерел фінансових коштів для реалізації будь-яких інвестиційних проектів ускладнений.

РЕЗУЛЬТАТИ

1. Оцінка поточного інноваційного потенціалу України.

На даний час більшість експертів дають негативну оцінку поточного інноваційного потенціалу України, особливо на тлі розвинених країн. Так, у діловій літературі відзначають тенденцію щодо зниження частки високотехнологічних продуктів у ВВП України на 0,9% за період з 2007 по 2009 р. За цим показником Україна посідає лише 319-е місце у світі [13]. Провідні ж позиції в даному рейтингу посідають країни, зростання ВВП в яких на 50% — 90% визначає розвинений науково-технічний комплекс країни. В якості однієї з основних причин ситуації, що склалася, називають економічні реформи 90-х років, що вплинули на різке зниження попиту на продукти інноваційної діяльності.

У свою чергу, в період з 1990 р. по 2009 р. це сприяло зменшенню організацій, що виконують дослідження, за винятком різних НДІ (число яких збільшилося). У 2009 р. кількість підприємств, що здійснювали технологічні інновації, становило всього 5,4% від їх загаль-

ної кількості [10], що в цілому не дивно, враховуючи, що дефіцит фінансування науково-дослідних процесів не дозволяє створити необхідну матеріально-технічну базу і забезпечити гідними кадрами розвиток інноваційних технологій. Із загальної кількості підприємств лише 4,5% випускали високотехнологічну продукцію (за переліком високотехнологічних товарів, гармонізованим з переліком, прийнятим у країнах ОЕСР), обсяг чистої виручки від реалізації якої склав лише 2,6% від загального обсягу реалізованої підприємствами продукції. При цьому лише 6,7% підприємств запланувало в період 2009—2011 рр. освоєння нової для підприємства високотехнологічної продукції. Дані Державного комітету статистики України за 2009 рік стосовно техніко-технологічного рівня виробництва показують, що майже 45% підприємств переробної промисловості застосовують технології, вік яких складає до 10 років, 37% — від 11 до 30 років, майже 6% підприємств не визначили вік технологій свого виробництва.

Найпоширенішими передовими технологіями, що застосовуються вітчизняними виробниками, є: автоматизовані проектування та конструювання, локальна мережа для проектування та виробництва, технології виробництва продукції кінцевої форми, гнучкі виробничі системи, комп'ютери, що використовуються для контролю в цеху, та програмовані логічні контролери.

Більшість підприємств використовують лише одну технологію з вказаного переліку. Частка підприємств, які одночасно використовують три і більше провідних технологій, становлять лише 3,5% (або 270 підприємств), з яких лише десять — понад 10 технологій [12].

Збільшення розриву між попитом на високотехнологічну продукцію і можливістю її виробляти призводить до того, що підприємства майже всіх галузей прагнуть до закупівлі готового обладнання для створення власних НДДКР. Пояснюється це небажанням займатися венчурним фінансуванням, закуповувати перевірену, готову для споживання продукцію. У той же час зростання імпорту виробничих технологій дає змогу частково компенсувати результати кризи промислового виробництва 1991—1999 рр. і технологічного спаду, який триває в Україні до цих пір. З 1997 р. загальне число використовуваних в українській промисловості передових виробничих технологій (власних та імпортованих) збільшилося в 2,6 рази. Частка виробництва високотехнологічної продукції у загальному виробництві за цей час зросла з 14% до 18,3%. При цьому, наприклад, у галузі проектування та інжинірингу, зв'язку і управління число технологій виросло в 6 разів, інформаційних систем — у 4 рази [11].

Таким чином, склалася ситуація, коли більша частина високотехнологічної продукції, що виробляється в Україні, є скоріше вдосконаленою або просто сучасною, але ніяк не радикально новою. На жаль, з більш широкої точки зору це є згубним для внутрішнього виробництва продукції сектора високих технологій, тому що для модернізації і технологічного розвитку потрібні саме проривні технології, нові рішення.

Оскільки частка доданої вартості продукту почала створюватися не на виробництві, а при розробці продукту та при його просуванні на ринок, це викликало нову хвилю в міжнародному перерозподілі праці. Передові

країни, взявши на себе інноваційно-комерційні функції щодо створення нового продукту, менш розвинутим країнам залишили функції безпосередньо виробництва.

У той же час не можна заперечувати і той факт, що Україна залишається країною, що володіє доволі великою науково-технічною базою. У ХХ столітті близько двох третин світових новацій, впроваджених в економіку розвинених країн, було реалізовано при використанні досягнень та ідей української фундаментальної науки. Не можна забувати і про колосальні напрацювання ВПК ще в радянські часи: при реалізації інноваційно-орієнтованого шляху розвитку української економіки це необхідно враховувати. Справді, в останні роки Україна розвивалася в основному за рахунок зовнішніх джерел — продажу природних ресурсів та сировини, а також за рахунок "дешевих" кредитів іноземних банків. В умовах світової фінансової кризи необхідно шукати альтернативні внутрішні можливості зростання.

Важливим завданням інноваційної політики є визначення тих секторів економіки і виробництва, які мають пом'якшити критичну залежність України від імпорту, надмірні масштаби якого зумовлюють вимивання в теперішній час з економіки країни величезних коштів у інтересах інвестування країн-імпортерів своєї продукції в Україну, унеможлижують створення нових робочих місць в Україні, необхідних для забезпечення повної зайнятості робочої сили, та сприяння інноваційному розвитку цих секторів. Так, у Проекті Стратегії розвитку України "Україна 2020: Стратегія національної модернізації" до таких секторів і виробництв відносять: агропромисловий сектор і забезпечення населення продуктами харчування; легку промисловість; фармацевтичну галузь; виробництво середньо- і високотехнологічної продукції широкого споживання.

У 2010 р. основним завданням уряду є мінімізація і по можливості запобігання так званих "соціальних потрясінь". Озвучені плани про поставлення в обов'язок державним корпораціям (як ключовим інститутам розвитку) і компаніям, які сьогодні прийнято відносити до природних монополій, виділення коштів на підтримку НДДКР, що було підтримано основними представниками зазначених структур [8]. Таким чином, враховуючи, що в 2010 р. про пряме розширене виділення коштів із бюджету на розвиток інновацій мови не йде, виникає питання про те, як буде реалізована політика інноваційного розвитку і запланована в її рамках модернізація виробничих потужностей українських підприємств.

Стратегія розвитку економіки України у період до 2020 р. обґрунтовує два варіанти сценарію і два етапи їх реалізації. Згідно з прогнозами Уряду України [10], програма переведення української економіки на нові, інноваційні "рейки" економічного розвитку буде проводитися в два етапи.

На першому етапі — 2009—2012 р. — передбачається подолати наслідки фінансової кризи та досягти макроекономічної стабілізації і відновлення економічного зростання. Тобто перший етап — "консолідація конкурентних переваг" — потребує:

- 1) реалізації конкурентних переваг у "традиційних" секторах;
- 2) адаптації до кризових процесів у світовій економіці;

3) створення умов та технологічних заділів, що забезпечують переведення економіки в режим інноваційного розвитку;

4) випереджальних інвестиції в людський капітал і інфраструктуру.

Другий етап — 2013—2020 р. — період формування фундаментальних основ сталого розвитку, активізації реформ з подальшим закріпленням стабільно стійких темпів розвитку.

Другий етап — "інноваційний прорив" — ознаменує ривком у підвищенні конкурентоспроможності на основі:

1) переходу на нову технологічну базу;

2) поліпшення якості людського потенціалу і соціального середовища;

3) формування структури диверсифікації економіки і завершення модернізації інфраструктурних секторів;

4) формування суспільства довіри і соціального благополуччя, пом'якшення соціальної та регіональної диференціації.

Сучасна структура загальносвітового обсягу високотехнологічного виробництва в довгостроковому періоді трансформуватиметься в напрямі суттєвого посилення соціально-економічної ролі в розвитку суспільства інформаційно-телекомунікаційних технологій, технологій виробництва медичної техніки та фармацевтичних лікарських препаратів, сумарна частка яких в 2020 р. наблизитиметься до рівня 90 % ринку високих технологій [2, с. 107]. Період утвердження подібної структури неминує супроводжуватиметься процесом подальшого сегментування відзначених технологічних ніш і, як наслідок, відбуватиметься взаємопроникнення існуючих на сьогодні напрямів розробки нових технологій, що в такий спосіб формуватиме передумови до реалізації етапу революційних зрушень у галузі прогресивних технологічних знань.

Особливістю виконаного фахівцями американського стратегічного дослідного центру RAND Corporation (Research and Development — "дослідження і розробка") прогнозу розвитку 16-ти найбільш перспективних напрямів технологічного розвитку стало врахування фактора взаємозв'язку ринкових, соціально-економічних та технічних особливостей появи та розповсюдження нових технологій на глобальних ринках [13]. Згідно з прогнозними оцінками, окремі новітні технології, переважно мережеві (як-то повсюдний доступ до інформації, тканинна інженерія, сенсорні системи, переносні мікрокомп'ютери), залишаться доступними лише вузькому колу країн із відповідно розвиненими інститутами, що, на думку вказаної дослідницької інституції, й надалі забезпечуватиме технологічне лідерство нинішніх провідних держав.

Аналіз даних експертних оцінок, отриманих в рамках виконання Державної програми прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку України, свідчить, що вітчизняна наука зберегла здатність за певних умов виконувати дослідження і отримувати результати світового рівня з наступних напрямів [3, с. 67]: розробка новітніх розділів математики (зокрема, в теорії функцій, функціональному аналізі) та теоретичної фізики; дослідження наноструктур і розробка нанотехно-

логій; радіофізика міліметрового та субміліметрового діапазону; імунобіотехнології, біосенсорика та молекулярна діагностика; біотехнологія рослин та біофізика; біодеградація; кріобіологія та кріомедицина; нейронаука, зокрема нейрофізіологія; інформатика; мікро- та оптоелектроніка; аерокосмічні технології, а також у низці інших напрямів фізики, хімії, біології.

Україна зберегла також потужний, практично безпрецедентний, принаймні для Європи, потенціал матеріалознавчої науки, зокрема в таких напрямках світового значення:

— управління процесами структуроутворення, формування властивостей конструкційних та інструментальних матеріалів, їх зварювання, в тому числі з використанням висококонцентрованих джерел енергії та електромагнітного впливу (електронно- та іонно-променевої технології, лазерні технології тощо);

— розробка технологій виробництва функціональних матеріалів для електроніки, лазерної та діагностичної техніки;

— створення новітніх композиційних матеріалів та вивчення механічних властивостей побудованих на їх основі складних конструкцій і систем;

— розробка технологій виробництва синтетичних алмазів та інших надтвердих матеріалів, а також інструменту на їх основі.

Наведена вище оцінка стану поточного інноваційного потенціалу України дозволяє зробити висновок про наявність низки суттєвих ускладнень, які змушена буде вирішувати економіка України як з метою подолання поточного кризового стану економіки (можливо навіть мову можна вести про стагфляції), так і для реалізації планів з переходу української економіки на "інноваційні рейки". Розглянемо ключові проблеми інноваційного розвитку України.

2. Проблеми інноваційного розвитку України.

Глобальні тенденції розвитку інноваційних процесів у світовій економіці в період до 2020 року характеризуватимуться дією економічних трендів, на які суттєво вплине сучасна економічна криза. Показник наукоємності світового ВВП, за підсумком прогнозного періоду зазнає зростання. Збільшиться масштаб ринкової комерціалізації втілених та невтлених складових прогресивного світового науково-технологічного доробку. Обсяг світового ринку виробництва, експорту та імпорту інноваційної продукції сектора високих технологій матиме у наступному етапі дещо відмінну динаміку відтворення: станом на кінець 2010 року темпи зростання відповідатимуть аналогічним показникам періоду 2000—2005 р., проте, вже за підсумком 2020 р. економічне відтворення набуде розширеного формату — високотехнологічне виробництво зросте в 1,6 рази, а обсяг експорту та імпорту — фактично вдвічі [2, с. 109]. Економічними сферами найбільш активного прояву процесу інтернаціоналізації НДДКР постають: автомобілебудування, електрична та електронна промисловість, фармацевтика, виробництва інформаційно-телекомунікаційного обладнання, а також комп'ютерної техніки, в яких даний показник значно перевищує узагальнений показник по промисловості в цілому.

На національному рівні така тенденція зумовлюватиметься відповідним гатунком посилення загального

рівня фінансово-економічних вимог до результату інвестиційного супроводу реалізації проектів наукових досліджень і розробок як з боку держави, так і суб'єктів приватного сектора економіки.

Ключовим питанням у реалізації будь-якої інвестиційної діяльності є залучення ресурсів (фінансових, технологічних, людських). При реалізації інноваційних проектів рішення цього завдання стає ще більш складним, з огляду на те, що будь-які інновації (як правило) є трудомісткими, володіють високими ризиками і складністю оцінки економічних результатів, отриманих у ході їх втілення в життя. За даними Держкомстату України, лише 21,1% виробників промислової продукції повідомили про те, що планують протягом 2009—2011рр. заміну існуючих технологій на передові. Переважна більшість з них (від 80% до 100% підприємств виду діяльності) готові лише до незначних змін (до 25%) [12]. Основний фактор, що перешкоджає провадженню передових технологій, — обмеженість фінансування, про що зазначили 44% підприємств.

Відсутність фінансування в повному обсязі збільшує час реалізації конкурентоспроможних проектів, знижуючи якість інновацій. Рішення даної проблеми для держпідприємств повністю залежить від запланованого бюджету України. Фінансування інноваційних проектів приватних підприємств здебільшого залежить від можливості отримати позикові кошти, що в умовах кризи і з урахуванням особливостей вітчизняного ринку кредитних продуктів змушує підприємців звертатися до іноземних кредитних організацій [6, с. 152]. Світова практика показує, що інноваційний процес і внутрішнє виробництво інноваційних технологій виявляються більш ефективними при максимальному залученні бізнесу. А для цього одним із пріоритетних завдань держави стає забезпечення рівних можливостей для входження на ринок інноваційних технологій як великим підприємствам, так і невеликим приватним компаніям.

Отримана у спадок з радянських часів малоєфективна система фінансування української науки за часи незалежності майже не змінилася, залишившись високозалежною від державних коштів. Проте відбулося значне скорочення обсягів інвестування в науку як державою, так і підприємництвом. Розмір інвестицій, які вкладаються у вітчизняну науку, дуже незначний (менше 1% ВВП), що об'єктивно лишає її можливості реалізувати свою функцію ефективного наукового забезпечення інноваційного розвитку економіки, для чого потрібно було б мати наукоємність ВВП понад 1,7% [4, с. 13]. Це призвело до того, що більшість наукових установ стала скочуватися до реалізації політики консервації і тиражування тематики з метою виживання, а не для розвитку [7].

Не сприяло позитивним зрушенням в науковій сфері безвідповідальне реформування органів державного управління, яке здійснювалось у відриві від потреб вдосконалення наукового забезпечення соціально-економічного розвитку країни і завдань реформування самої науки. Багато принципово важливих положень існуючого законодавства не виконується або безпідставно припиняється іншими рішеннями державних органів.

Україна першою серед держав СНД законодавчо закріпила курс на науково-технологічне оновлення еко-

номіки. Численними документами та підзаконними актами в Україні була створена досить солідна нормативно-правова база, якою не тільки передбачалась загальна орієнтація на інноваційний розвиток економіки, але й окреслювались основні механізми втілення в життя такого курсу державою. Проте реальне включення в дію більшості цих механізмів в Україні не відбулося.

При цьому Верховна Рада України, на жаль, не виявила достатньої послідовності: затвердивши законодавчо норми прямої дії, вона легко погоджувалась з пропозиціями виконавчої влади про призупинення дії відповідних статей законів, спочатку тимчасово, а потім і вилучення їх повністю. Таким способом більш ніж наполовину було вихолощено Закон "Про наукову і науково-технічну діяльність" — реально діють з нього лише статті про пенсійне забезпечення науковців.

Ще більш драматична історія Закону України "Про інноваційну діяльність". Після вилучення з нього статей 21 та 22 він практично втратив свій сенс і, по суті, перетворився на суто декларативний документ, в якому визначається певна термінологія і розповідається про поширені в світі механізми впливу держави на інноваційні процеси, але жоден з цих механізмів реально не запроваджується. Можливо, спроба організувати підтримку й стимулювання всіх без винятку інноваційних проектів, закладена в першій редакції закону, була дещо передчасною. Тому ми пропонуємо звузити її дію до підтримки пріоритетів.

Сама ідея формування на конкурсних засадах державних науково-технічних програм, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні, була скомпрометована вже тим, що на їх виконання Мінфіном виділялась неприпустимо мала частка коштів від загального фінансування науки. Тобто насправді вони ніяк не відповідали самому поняттю "пріоритетні". Суттєві нарікання викликала також процедура визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та тематичної спрямованості програм. Механізми формування і реалізації державних науково-технічних програм (ДНТП), незважаючи на те, що в них вперше був реалізований прогресивний конкурсний підхід до вибору проектів, практично відійшли від вимог програмно-цільового підходу, а тому не давали можливості скористатися перевагами такого підходу.

Крім того, варто відзначити, що в Україні відсутні ефективні механізми оцінки та опрацювання комерційної складової інновацій — одне з спадщини командної економіки. В умовах ринкової економіки, крім наявності можливості створити якісно новий продукт, необхідно вміти дати йому "комерційну" оцінку, тому що саме вона допомагає учасникам інноваційного процесу відповісти на головне питання: чи буде та чи інша інновація прибутковою і на що вона буде направлена — у масове виробництво або на реалізацію некомерційних завдань. Для багатьох підприємців і приватних компаній питання про використання (впровадження) інновацій встало лише після різкого падіння попиту на вироблену ними продукцію і загострення конкуренції на ринку. За статистикою, більше 50% підприємців мають намір подолати кризу за допомогою модернізації технологій виробництва своєї продукції. Решта вирішили налагодити випуск нових продуктів, з них понад 1/3 мають намір

вкласти гроші саме у дослідження та розробки, що, у свою чергу, передбачає створення принципово нової продукції. У складі половини українських підприємств є підрозділи, що здійснюють інноваційні розробки та їх впровадження, а 1/5 частина організацій збираються створити такі підрозділи [9]. Однак, з огляду на особливості українського менталітету і української економіки тут криється проблема: чи не вичерпається бажання підприємців займатися інноваційним процесом, коли криза закінчиться? Більше половини топ-менеджерів мають завищену думку з приводу конкурентоспроможності своєї продукції. Дану тенденцію, наприклад, яскраво демонструє нафтова промисловість найближчого сусіда — РФ. Незважаючи на високі доходи до кризи, російські компанії, як і раніше, виробляють з 1 тонни нафти 200 літрів бензину, а в США — 600 літрів [1].

Рішення представлених проблем сприяє економічному розвитку України, що є позитивною стороною кризи. Дійсно, якщо звернутися до історії, то очевидно, що саме під час світових фінансових криз відбувається розвиток інноваційних технологій і перетворення економік. Також позитивним моментом є позбавлення ринку від некваліфікованих інвесторів-спекулянтів і штучно роздутих інноваційних компаній — чергових "мильних бульбашок".

Підтримка реального сектора, його технологічно-інформаційного розвитку — це стратегічна функціональна мета, безальтернативний спосіб забезпечити країні сприятливе місце у системі міжнародного поділу праці. У цьому зв'язку дедалі частіше відзначають, з одного боку, потребу випереджального фінансування високотехнологічних проектів, а з іншого — те, що розвиток інформаційної економіки, в свою чергу, зумовлює її системні впливи на сферу бізнесу та на уся діяльність держави. І будь-які розмови про необхідність дотриматися максимальної "фінансової стриманості" потрібно трактувати як соціально небезпечне невігластво [5].

ВИСНОВКИ

Ціла низка конкурентоспроможних вітчизняних розробок (технологія і комплекс апаратури для зварювання живих тканин при хірургічних операціях, поліорганосилоксинові адсорбенти, вітчизняні антибіотики — циклоспорино, одержання на основі вітчизняних технологій титанових сплавів, вітчизняні надтверді матеріали та інструмент на їх основі) вже сьогодні могла б потужно вийти на світовий ринок.

Про збережений потенціал вітчизняної науки свідчить і той факт, що українські вчені беруть активну участь в загальноєвропейському та світовому ринках наукових кадрів і наукових розробок та користуються на ньому значним попитом. Проте висока мобільність наукових кадрів має місце без будь-якої участі держави, тому не використовується в інтересах країни. Поза інтересами країни залишається і численна українська наукова діаспора в зарубіжних наукових структурах. Тому назріла нагальна необхідність у зламі негативних тенденцій, що склалися в науковій сфері, спрямуванні державної політики на формування якісно нового науково-технічного потенціалу, максимального його використання для переведення вітчизняної економіки на

інноваційний шлях розвитку.

Підводячи підсумки, відзначимо, що, на наш погляд, збереження керівництвом країни інноваційних планів розвитку України у відносно важких економічних умовах, розробка і прийняття актуальних нормативних (законодавчих) документів і методологічних концепцій — це один з ключових кроків у створенні сприятливих політичних та економічних умов для всіх учасників економічних процесів. Сподіваємося, що це стане серйозним стимулом для поступового реального підвищення інвестиційної привабливості України (на внутрішньому і зовнішньому ринках) і відповідно для реального просування та підтримки української науки і промисловості як на загальноукраїнському, так і на міжнародному рівні.

Література:

1. Гудков А.В., Инновационное развитие станет принудительным / Коммерсантъ. — (4263) от 09.11.2009. — №208/П.
2. Кириченко О.А., Денисенко М.П., Харченко О.І. та ін. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи: Монографія / За ред. Кириченко О.А., Денисенко М.П. — К.: ІМБ Ун-ту економіки та права "КРОК", 2010. — 412 с.
3. Кириченко О.А., Харченко О.І. Інвестиційна стратегія України в умовах глобальної фінансової кризи / Збірник наукових праць, спеціальний випуск Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України "Глобалізація як фактор і феномен конкурентоспроможності національних економік". — 2008. — 250 с.
4. Кінах А.К., Кириченко О.А., Харченко О.І. та ін. Концепція економічної безпеки антикризового управління економікою України (Експертно-аналітична доповідь). — К.: ЗАТ "Дорадо-друк", 2009. — 64 с.
5. Новицький В.Э. Інституційне регулювання в умовах кризи: реалії та імперативи / Економічний часопис. — 2010. — № 1—2. — <http://www.soskin.info/>
6. Фінансово-економічний механізм інноваційно-інвестиційного розвитку України: монографія / За ред. О. А. Кириченка. — К.: НАУ, 2008. — 325 с.
7. Шевчук В.Я. Формування інноваційної моделі сталого розвитку України в посткризовий період / Економічний часопис. — 2010. — № 1—2: <http://www.soskin.info/>
8. <http://kno.rada.gov.ua/> — Офіційний веб-сайт Комітету з питань науки та освіти.
9. <http://www.ier.kiev.ua/> — Офіційний веб-сайт Ін-ту економічних досліджень та політичних консультацій.
10. <http://www.in.gov.ua/> — Матеріали Державного Агентства України з інвестицій та інновацій до парламентських слухань "Стратегія інноваційного розвитку України на 2010—2020 роки в умовах глобалізаційних викликів".
11. <http://www.mon.gov.ua/> — Офіційний веб-сайт Міністерства освіти та науки.
12. <http://www.ukrstat.gov.ua/> — Офіційний веб-сайт Управління статистики України.
13. <http://www.weforum.org/en/index.htm> — Офіційний веб-сайт Світового економічного форуму (Давос).

Стаття надійшла до редакції 17.05.2010 р.